

Thomas Gregersen

Regeringens økonomiske støtte til frihedskampen i Sydafrika

Den danske økonomiske støtte til befrielsesbevægelser og undertrykte befolkningsgrupper i det sydlige Afrika er en bistandsform af åbenlys politisk karakter og har da også udgjort et politisk uroligt hjørne af vores u-landsbistand. De borgerlige partier har været kraftigt modstandere af denne særlige, årlige "apartheidbevilling" og i dag ydes støtten i overensstemmelse med et folketingsflertal uden om regeringen. Artiklen redegør både for de politiske og bistandsmæssige sider af den aktuelle støtte til oppositionsgrupper i Sydafrika. Bistandens politiske baggrund og motiver beskrives, og det fremhæves, at støtten især skal ses i lyset af en nordisk og socialdemokratisk Sydafrika-politik, formuleret både i opposition til USA og Sovjetunionen. Støttens bistandsmæssige indhold analyseres ved en gennemgang af de tre hovedmodtagere: den sydafrikanske befrielsesbevægelse ANC, Det sydafrikanske Kirkeråd og de uafhængige fagforeninger. Afslutningsvist ses på nogle af de principielle spørgsmål, som er blevet rejst i forbindelse med en sådan bistand til oppositionsgrupper i andre lande.

Indledning

Danmark og de øvrige nordiske lande har siden 1960erne ydet økonomisk støtte til de bevægelser i det sydlige Afrika, som har kæmpet for afkolonialisering og for apartheidregimets fald. I dag ydes denne støtte blandt andet til den sydafrikanske befrielsesbevægelse, til uafhængige fagforeninger i Sydafrika og til kirkelige organisationer. Støtten har form af humanitær og uddannelsesmæssig bistand, som dels skal afhjælpe den nød, som apartheidpolitikken skaber i den sorte befolkning, dels skal understøtte de oppositionelle kræfter i deres kamp for et mere humant samfund.

Mens spørgsmålet om sanktioner overfor Sydafrika naturligt nok har været det centrale debatemne vedrørende de vestlige landes forhold til apartheidregimet, må den økonomiske støtte til frihedskampen også ses som et vigtigt middel til at fremhjælpe en demokratisk udvikling i landet. De to instrumenter retter sig mod hver sin side af frihedskampen. Sanktionspolitikken vil forringe investeringsklimaet i Sydafrika og dermed undergrave apartheidstyrets økonomiske basis. Den økonomiske bistand til oppositionsgrupperne styrker deres evne til at drage fordel af den heraf resulterede økonomiske krise og splittelse i den hvide magtelite.

Skiftende danske regeringer har indtil 1985 været modstandere af en ensidig eller nordisk sanktionspolitik, men har alle – herunder den nuværende borgerlige regering – øget bistanden til de oppositionelle kræfter i Sydafrika ganske betydeligt. Mens hjælpen i 1975 udgjorde ca. 4 mill.kr. var den i 1985 godt 36 mill.kr. Denne vækst har været led i en nordisk Sydafrika-politik, og støttet af Socialdemokratiet, Det radikale Venstre samt af venstrefløjen. De borgerlige partier har været modstandere af denne bistand, hvilket især i 1970erne gav anledning til mange kontroverser. De politiske stridigheder har udelukkende vedrørt bistandens størrelse og dens kanalisering gennem befrielsesbevægelser, men har aldrig medført en stillingtagen til støttens kon-

Thomas Gregersen

Regeringens økonomiske støtte til frihedskampen i Sydafrika

Den danske økonomiske støtte til befrielsesbevægelser og undertrykte befolkningsgrupper i det sydlige Afrika er en bistandsform af åbenlys politisk karakter og har da også udgjort et politisk uroligt hjørne af vores u-landsbistand. De borgerlige partier har været kraftigt modstandere af denne særlige, årlige "apartheidbevilling" og i dag ydes støtten i overensstemmelse med et folketingsflertal uden om regeringen. Artiklen redegør både for de politiske og bistandsmæssige sider af den aktuelle støtte til oppositionsgrupper i Sydafrika. Bistandens politiske baggrund og motiver beskrives, og det fremhæves, at støtten især skal ses i lyset af en nordisk og socialdemokratisk Sydafrika-politik, formuleret både i opposition til USA og Sovjetunionen. Støttens bistandsmæssige indhold analyseres ved en gennemgang af de tre hovedmodtagere: den sydafrikanske befrielsesbevægelse ANC, Det sydafrikanske Kirkeråd og de uafhængige fagforeninger. Afslutningsvist ses på nogle af de principielle spørgsmål, som er blevet rejst i forbindelse med en sådan bistand til oppositionsgrupper i andre lande.

Indledning

Danmark og de øvrige nordiske lande har siden 1960erne ydet økonomisk støtte til de bevægelser i det sydlige Afrika, som har kæmpet for afkolonialisering og for apartheidregimets fald. I dag ydes denne støtte blandt andet til den sydafrikanske befrielsesbevægelse, til uafhængige fagforeninger i Sydafrika og til kirkelige organisationer. Støtten har form af humanitær og uddannelsesmæssig bistand, som dels skal afhjælpe den nød, som apartheidpolitikken skaber i den sorte befolkning, dels skal understøtte de oppositionelle kræfter i deres kamp for et mere humant samfund.

Mens spørgsmålet om sanktioner overfor Sydafrika naturligt nok har været det centrale debateme vedrørende de vestlige landes forhold til apartheidregimet, må den økonomiske støtte til frihedskampen også ses som et vigtigt middel til at fremhjælpe en demokratisk udvikling i landet. De to instrumenter retter sig mod hver sin side af frihedskampen. Sanktionspolitikken vil forringe investeringsklimaet i Sydafrika og dermed undergrave apartheidstyrets økonomiske basis. Den økonomiske bistand til oppositionsgrupperne styrker deres evne til at drage fordel af den heraf resulterede økonomiske krise og splittelse i den hvide magtelite.

Skiftende danske regeringer har indtil 1985 været modstandere af en ensidig eller nordisk sanktionspolitik, men har alle – herunder den nuværende borgerlige regering – øget bistanden til de oppositionelle kræfter i Sydafrika ganske betydeligt. Mens hjælpen i 1975 udgjorde ca. 4 mill.kr. var den i 1985 godt 36 mill.kr. Denne vækst har været led i en nordisk Sydafrika-politik, og støttet af Socialdemokratiet, Det radikale Venstre samt af venstrefløjen. De borgerlige partier har været modstandere af denne bistand, hvilket især i 1970erne gav anledning til mange kontroverser. De politiske stridigheder har udelukkende vedrørt bistandens størrelse og dens kanalisering gennem befrielsesbevægelser, men har aldrig medført en stillingtagen til støttens kon-

krete indhold. Det beror givetvis på, at bistandsspørgsmålet i kontroverser mellem politiske partier let får en afledet karakter. Socialdemokratiet har set støtten som et alternativ til USAs Afrika-politik, og de borgerlige partier har forsøgt at forsvare den amerikanske politik og advaret mod støtte til kommunistiske bevægelser. Denne debat for og imod USAs politik og for og imod NATO-partneren Portugal og dennes kolonistyrer i det sydlige Afrika, har medført en politisk afsporing, hvor overvejelser om støttens bistandsmæssige effekter i forhold til de konkrete frihedskampe er gået tabt.

Denne afsporing har endvidere været understøttet af gentagne regeringers forsøg på at apolitiserer bistanden ved at angive, at den ikke var politisk, men udelukkende humanitær hjælp til nødlidende. Mens politikerne ofte kun har set støtten som et stykke Sydafrika-politik, har regeringsapparatet forsøgt at give det indtryk, at der blot var tale om et element i vores almindelige bistandspolitik. Mens der har været stor uenighed om førstnævnte, har der været næsten konsensus om sidstnævnte.

Også på baggrund af den skærpede konflikt i Sydafrika, hvor mange sociale kræfter forsøger at skabe en revolutionær situation, kan der være grund til at se nærmere på denne særlige støtte, som både er et element i Sydafrika- og bistandspolitikken, det vil sige som politisk bistand. En revolutionær udvikling i Sydafrika vil kunne forventes både at skabe et større bistandsbehov og gøre støtten mere politisk vanskelig. Flygtningestrømmen fra Sydafrika og undertrykkelsen af de oppositionelle kræfter kan forventes øget samtidig med, at det kan blive mere problematisk, hvem Danmark støtter, og hvad midlerne anvendes til.

Den følgende analyse af bistanden vil tage udgangspunkt i det særlige beslutningssystem, som er etableret for denne støtte, og derefter kort redegøre for bistandens udvikling fra 1960'erne og frem til i dag. Herefter vil der – i forlængelse af det ovenfor anførte – blive set på støttens konkrete bistandselementer og dens politiske karakter og baggrund. Det vil heraf fremgå, at bistanden er andet end politisk symbolik eller – politisk nødhjælp. Den er et reelt værktøj, som sammen med sanktionspolitikken er blevet anvendt til at omsætte verbale fordømmelser af apartheidregimet til virkningsfulde, udenrigspolitiske handlinger.

Apartheidbevillingen

Den danske regerings bistand til oppositionen i Sydafrika ydes over udenrigsministeriets såkaldte "apartheidbevilling". Dens officielle titel er "humanitær og uddannelsesmæssig bistand gennem internationale organisationer og frihedsbevægelser til undertrykte folk eller folkegrupper". Over samme bevilling bliver der i dag også finansieret bistand til befolkningen i Namibia, der uretmæssigt er besat af Sydafrika, og til namibiske flygtninge i befrielsesbevægelsen SWAPOs lejre i det nordlige Angola og i Congo. Tidligere blev der over bevillingen ydet støtte til undertrykte i Rhodesia og i de tidligere portugisiske kolonier Angola, Mozambique og Guinea-Bissau. En stor del af denne bistand blev givet til flygtningelejre og sundheds- og uddannelsescentre, som blev administreret af befrielsesbevægelser.

Apartheidbevillingen blev oprettet i 1965 af den daværende, socialdemokratiske udenrigsminister Per Hækkerup. Baggrunden var et ønske om at tydeliggøre den bistand, som man i flere år havde ydet til apartheidpolitikens ofre.¹ Herved ville

Socialdemokratiet ved en praktisk handling supplere den kritik af Sydafrika's apartheidssystem, som man blandt andet havde fremført i forbindelse med resolutioner fra FNs generalforsamling og sikkerhedsråd i begyndelsen af 1960'erne. Tilsvarende skridt var allerede taget af den norske og svenske regering.

Regeringen valgte den norske model for apartheidbevillingens administration, idet et særligt rådgivende udvalg for udenrigsministeren skulle foreslå den årlige fordeling af midlerne. Denne konstruktion skal ses på baggrund af, at U-landsstyrelsen kun har kompetence i spørgsmål vedrørende udviklingsbistanden, men ikke for så vidt angår regeringens humanitære bistand, idet denne ikke er omfattet af loven om Danmarks udviklingsarbejde med udviklingslandene.

I det rådgivende udvalg sad repræsentanter fra Dansk Ungdoms Fællesråd, Danske Studerendes Fællesråd, Dansk Flygtningehjælp og Sydafrikafonden foruden udenrigsministeriets egne repræsentanter. De nævnte organisationer havde i flere år ydet privat bistand til det sydlige Afrika og kunne således forventes at bidrage med værdifulde råd om den praktiske gennemførelse af bistanden. Endvidere kunne de via deres forbindelser i regionen give udenrigsministeren et bedre beslutningsgrundlag. Det synes ikke nærmere præciseret, hvori udvalgets kompetence består, ligesom der ifølge det oplyste ikke er fastlagt regler for udvalgets sammensætning og virke.

Senere har flere organisationer fået sæde i udvalget. Det gælder blandt andet Amnesty International, Arbejderbevægelsens Solidaritetsfond, Folkekirkens Nødhjælp og studenterorganisationen World University Service (La Cour, 1978: 18-22). Flere af disse rådgivere modtager selv midler fra bevillingen, og det skønnes, at hovedparten af bevillingen kanaliseres gennem organisationer, som selv deltager i fordelingen af midlerne. Beslutningssystemet har således en yderst korporativ og lukket struktur.

At udvalget har en overvægt af venstreorienterede og kirkelige organisationer kan ikke undre, idet det er disse grupper, som interesserer sig for Sydafrika-problemet og har erfaringer med bistandsarbejde på dette område. Politisk indebærer dette, at udvalget synes at have en dominans af medlemmer med synspunkter tæt på Socialdemokratiets.

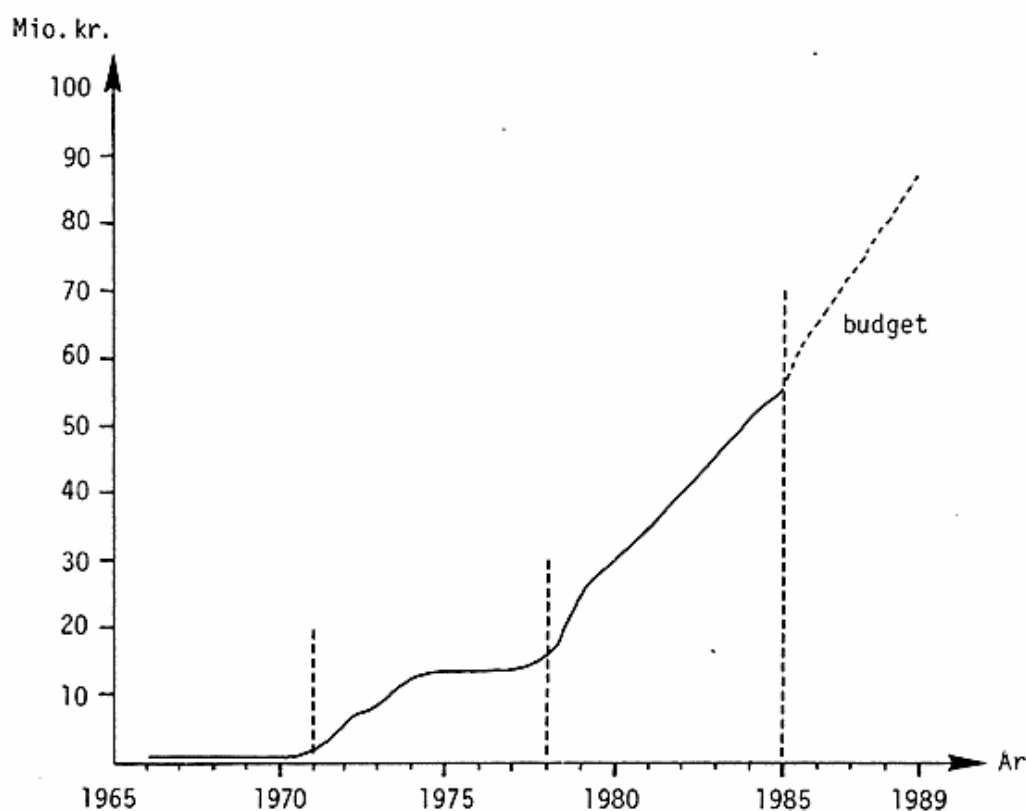
Apartheidbevillingens udvikling

For at forstå denne bistands særlige, politiske status er det vigtigt at se på bevillingens udvikling siden 1965, herunder nogle af de politiske sammenstød mellem især Socialdemokratiet og de borgerlige partier, som støtten har givet anledning til.

Udviklingen i bevillingens størrelse er angivet i figur 1. Som det fremgår, er bistanden vokset fra ca. 0,5 mill.kr. i 1960'erne til 55 mill.kr. i 1985. Siden 1979 er bevillingen øget med 5 mill.kr. om året, hvilket næsten har medført en tredobling af støtten i løbet af de sidste ti år.

Det første spring i bistandens størrelse skete i 1972, hvor Socialdemokratiet støttet af Socialistisk Folkeparti efterfulgte VKR-regeringen. I den nye regerings tiltrædelsestale i oktober 1971 blev det annonceret, at man ville øge bistanden samt kanalisere den gennem frihedsbevægelser og ikke blot via internationale anerkendte hjælpeorganisationer. Især denne nye kanaliseringsform vakte modstand fra de borgerlige partier, som blandt andet fandt det yderst kritisabelt at støtte oprørsbevægelser i NATO-partneren Portugals oversøiske besiddelser. Forslaget blev dog vedtaget med støtte fra

Figur 1. APARTHEIDBEVILLINGEN 1965-1985

Kilde: Diverse finanslove, samt regeringens finanslovsforslag fra 1986.

Socialistisk Folkeparti og Det radikale Venstre. Det er imidlertid et faktum, at allerede under VKR-regeringen, hvor Venstres Poul Hartling var udenrigsminister, begyndte man – givetvis i samarbejde med Norge og Sverige – at yde bistand gennem befrielsesbevægelser. Socialdemokratiets ændring havde således også karakter af en politisk demonstration.

Den formelle ændring af bevillingens anvendelse var en af den socialdemokratiske udenrigsminister K. B. Andersens mærkesager. Han fandt, at Danmark på linie med Norge og Sverige burde føre en såkaldt langsigtet Sydafrika-politik, hvor man ved at støtte befrielsesbevægelserne dels gav disse mulighed for at knytte sig til ikke-kommunistiske lande, dels fik etableret forbindelser med og skabt good-will hos de kommende magthavere (Andersen, 1983: 14-50). Denne politik blev formuleret i opposition til den amerikanske politik i det sydlige Afrika. For at øge demonstrationseffekten valgte K. B. Andersen frivilligt at forelægge de årlige fordelinger af bevillingen for

Folketingets finansudvalg. Tidligere var denne fordeling ikke oplyst Folketinget. Ved denne praksis opnåede han også, at Folketinget fik et medansvar for anvendelsen af bevillingens midler. Dette kunne være meget bekvemt, idet pengene kunne være udsat for misbrug og for eksempel blive anvendt til køb af våben mod Portugal.

Gennem hele 70'erne blev bevillingen kun støttet af Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Det radikale Venstre, Venstresocialisterne, Danmarks Kommunistiske Parti, mens Kristeligt Folkeparti afholdt sig fra at stemme imod bistanden. Ved samtlige finanslovsdrøftelser indtil 1982 foreslog de borgerlige partier bevillingen nedsat betydeligt, idet man ikke ønskede den del, som gik til befrielsesbevægelserne. De fremførte begrundelser herfor var, at man fandt det forkert, at en regering støttede oprørsbevægelser i et andet land, samt at man herved direkte øgede risikoen for blodsudgydelser.

Det kom til en direkte politisk konfrontation under Venstres mindretalsregering i 1975. Udenrigsminister Ove Guldberg søgte Folketingets finansudvalg om godkendelse af, at hele bevillingen blev kanaliseret gennem FNs programmer for det sydlige Afrika. Forslaget blev både imødegået af udenrigsministerens rådgivende udvalg og af et flertal i finansudvalget. Den af K. B. Andersen påbegyndte praksis med finansudvalgsforelæggelse kom således til at indebære, at folketinget direkte kunne gribe ind i Guldbergs administration af bevillingen, hvilket uden en sådan praksis næppe ville have været sandsynlig. Guldberg rettede sig herefter efter folketingets flertal og fortsatte kanaliseringen til befrielsesbevægelserne.

Apartheidbevillingens andet spring i 1979 blev foretaget af den socialdemokratiske udenrigsminister Kjeld Olesen. Baggrunden var her den nordiske handlingsplan mod Sydafrika, som de nordiske udenrigsministre fastlagde i marts 1978. Det hedder i handlingsplanen, at ministrene er enige om gradvis at forøge de nordiske landes støtte til flygtninge, befrielsesbevægelser, ofre for apartheidstyret mv. (Folketingets Forhandlinger, 1977-78 B. 1222-1226). Denne aftale blev ved en folketingsbeslutning i maj 1978 eksplicit støttet af det ovennævnte folketingsflertal. Herefter blev apartheidbevillingen umiddelbart forøget fra ca. 15 mill.kr. i 1978 til 25 mill.kr. i 1979 og givet en årlig vækst på 5 mill.kr.

Både Socialistisk Folkeparti og Venstresocialisterne fandt denne stigningstakt for lav og har ved de årlige finanslovsdrøftelser foreslået bevillingen forhøjet til et niveau omkring 100 mill.kr. Baggrunden herfor er angiveligt, at både Norge og Sverige yder en betydelig større bistand end Danmark på dette område. Mens Danmark således i 1984 gav 50 mill.kr., ydede Norge samme år 83 mill.N.kr. (ca. 100 mill.danske kr.), og Sverige bevilgede i finansåret 1984/85 100 mill.S.kr. (henved 120 mill.danske kr.) (Norge St.meld. nr. 74, 1984-85, samt SIDA, 1985).

Trods de store borgerlige partiers modstand mod apartheidbevillingen har udenrigsminister Uffe Elleman-Jensen (Venstre) ikke ønsket at ændre bevillingens stigningstakt eller anvendelse. Det beror sandsynligvis på, at han har accepteret det eksisterende folketingsflertal bag bistanden og ikke som Guldberg ønsker en konfrontation på dette område. Blandt regeringspartierne har kun Centrumdemokraterne eksplicit beklaget denne videreførelse af den socialdemokratiske-radikale politik (Folketingets Forhandlinger, 1982/83, sp. 6513). Men det er næppe sandsynligt, at den borgerlige regering vil kunne indgå en aftale med Det radikale Venstre om en anden anvendelse af bevillingen, selv om partiet gentagne gange har efterlyst tættere kontakt

mellem den danske regering og det hvide, sydafrikanske oppositionsparti "Progressive Federal Party", som ikke hidtil har modtaget dansk støtte.

Folketingsflertallet uden om regeringen vedtog i marts 1985 en dagsorden, som opfordrede regeringen til at gennemføre en væsentlig forhøjelse af apartheidbevillingen på den kommende finanslov. I konsekvens heraf har regeringen for 1986 forhøjet bevillingen fra de planlagte 60 mill.kr. til 65 mill.kr. og foreslået den årlige stignings-takt forhøjet fra 5 til 7 mill.kr.

Endelig foreslog Socialdemokratiet i efteråret 1985 i forbindelse med Folketingets debat om skærpede, økonomiske sanktioner mod Sydafrika, at den danske støtte til den sydafrikanske befrielsesbevægelse ANC (African National Congress) blev givet direkte til organisationen. Hidtil er støtten kanaliseret gennem Folkekirkens Nødhjælp, således at ANC modtager bistanden i form af varer og tjenesteydelser herfra. Norge og Sverige yder derimod årligt ca. 90 mill.kr. direkte til ANC, hvilket ikke hidtil synes at have medført kontrolproblemer eller anklager om misbrug (SIDA, 1985: 111). Fra Socialdemokratiets side ønskede man af politiske grunde en tilsvarende direkte dansk kanalisering. Forslaget blev imidlertid ikke støttet af Det radikale Venstre og kom ikke med i det endelige, vedtagne dagsordensforslag om økonomiske sanktioner overfor Sydafrika.

Bistanden til sydafrikanske oppositionelle

Den del af apartheidbevillingen, som går til frihedskampen i Sydafrika, er vokset meget betydeligt, jfr. figur 2. Væksten følger nogenlunde udviklingen i den samlede apartheidbevilling frem til 1980-81, hvor det efter de portugisiske koloniers og Zimbabwes uafhængighed kun er sydafrikanere og namibiere, som har modtaget bistand.

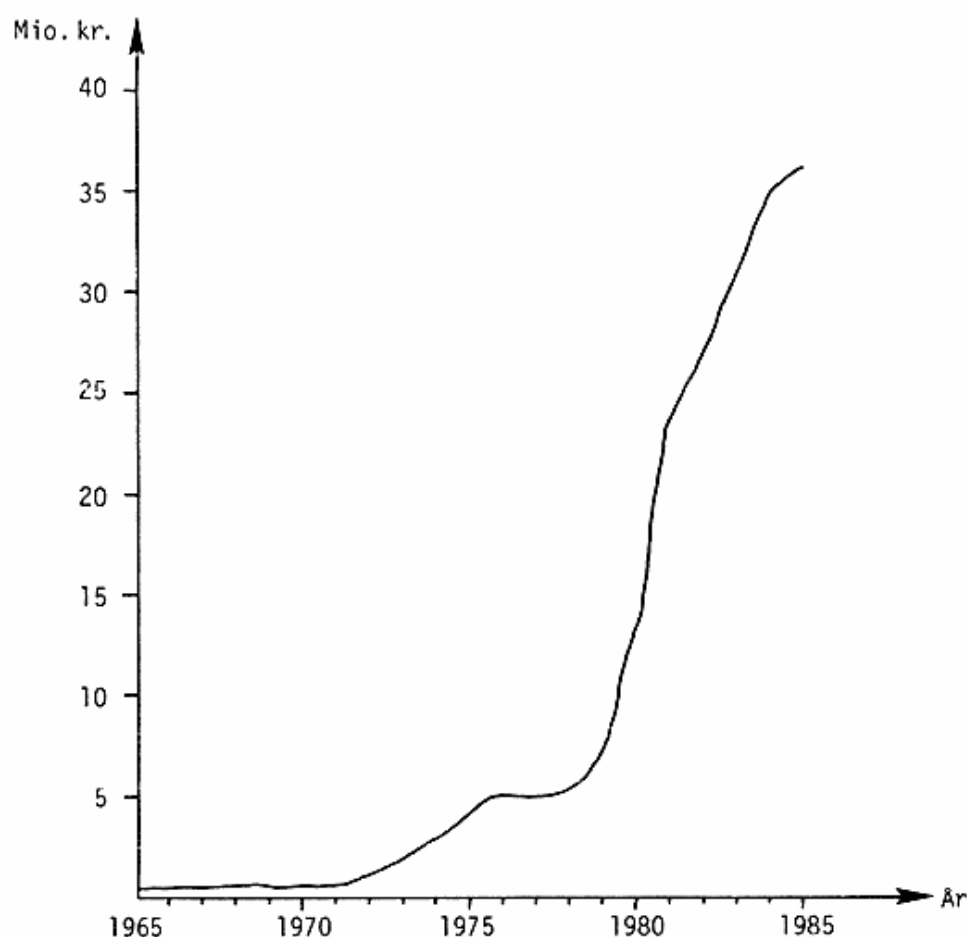
Da det indsnævrede anvendelsesområde ikke gav anledning til en nedjustering af den samlede bistand, steg støtten til disse to befolkningsgrupper derfor ganske betragteligt. Mens bistanden til sydafrikanere i 1979 udgjorde ca. 7 mill.kr. var den i 1981 ca. 24 mill.kr. og i 1985 ca. 36 mill.kr. Denne vækst på henved 225 pct. fra 1979 til 1981 kan derfor næppe siges at være resultat af en eksplicit politisk beslutning. De i finanslovene opførte budgetoverslag blev blot videreført administrativt, trods bevillingens anvendelsesområde som sagt ændrede sig ganske betragteligt. Det må dog i denne forbindelse bemærkes, at den danske bistand dog ikke herved kom op på det norske og svenske niveau, selv om disse lande modsat Danmark nedjusterede deres samlede bevillinger. Endelig må det erindres, at den reale bistand målt i de anvendte valutaer (US-dollars og sydafrikanske Rands) udviser en noget mindre stigning, idet disse valutaer steg betydelig i begyndelsen af 1980'erne.

Mens den samlede bistand således udviser en voldsom vækst har bevillingens fordeling ikke forandret sig nævneværdigt siden 1980. Bevillingen til de sydafrikanske oppositionelle er dels anvendt til grupper og nødlidende i selve Sydafrika, dels til sydafrikanske flygtninge.

Af de i alt ca. 36 mill.kr. i 1985 blev henved 19 mill.kr. bevilget til følgende aktiviteter i Sydafrika:²

- 1) Retshjælp og støtte til politiske fanger. Bistanden omfatter især advokathjælp til personer, der er blevet anholdt for modstand mod apartheidpolitikken og anklaget

Figur 2. BISTAND TIL SYDAFRIKANSKE OPPOSITIONELLE

Kilde: Udenrigsministeriets ansøgninger til Folketingets finansudvalg.

for en politisk lovovertredelse, men også uddannelsesbistand til de indsatte, hjælp til resocialisering af tidligere fanger, samt støtte til de indsattes familier. Bevillingerne til dette formål omfattede i 1985 ca. 10 mill. kr. og ydes gennem en lang række organisationer: FN's Forvaltningsfond for Sydafrika, den engelske hjælpeorganisation International Defence and Aid Fund, Det sydafrikanske Kirkeråd og den internationale studenterorganisation World University Service.

- 2) Alternative undervisnings- og uddannelsesprogrammer. Hjælpen ydes indenfor områder såsom alfabetisering, sundhedsoplysning og faglige erhvervsuddannelser, hvor det sydafrikanske styre stort set negligerer den sorte befolkning. Hovedparten af denne bistand, som i 1985 udgjorde ca. 3 mill. kr. kanaliseres via World University Service til sydafrikanske studenterorganisationer og græsrodsbevægelser, som søger at styrke fællesskaberne i lokalsamfundene. De støttede organisationer omfatter beboerbevægelser, ungdomsorganisationer, fagforeninger og kvindeorganisationer.
- 3) Stipendiestøtte til studerende. Denne hjælp ydes af det sydafrikanske Kirkeråd og af World University Service's samarbejdspartnere i Sydafrika og går primært til lærer- og lægestuderende, så den brede befolkning kan drage nytte af stipendiemodtagernes uddannelse. Bistanden androg i 1985 ca. 1 mill. kr.
- 4) Fagforeningsbistand, bestående af uddannelsesstøtte og juridisk bistand til medlemmer og ledelse af de uafhængige fagforeninger, som er tilknyttet Frie Faglige Internationale. Støtten, som i 1985 var på små 5 mill. kr., kanaliseres gennem det danske LO.

Til sydafrikanske flygtninge blev der i 1985 ydet for ca. 17 mill. kr. til:

- 1) Støtte til befrielsesbevægelsen ANCs flygtningecenter for henved 1000 sydafrikanere i Tanzania. Denne bistand, der først blev påbegyndt i 1980, androg i 1985 ca. 8 mill. kr. Midlerne anvendes til opførelse af en kostskole for ca. 600 børn og unge, samt til etablering af en faglig skole i tilknytning til et landbrugscenter, som skal gøre flygtningelejren selvforsynende. Undervisningscentret skal ifølge ANCs uddannelsespolitik give flygtningene en sekundær skoleuddannelse, så de kan få adgang til universiteter i Afrika, Europa eller Nordamerika. Dette uddannelsesstilbud skal ikke blot ses som en humanitær opgave, men også som led i ANCs uddannelse af kommende ledere i et frit Sydafrika (Stilton, 1983). Udover den almindelige skoleuddannelse gives de unge praktiske færdigheder inden for landbrug og håndværk, mens de venter på at komme ind ved et universitet. Folkekirkens Nødhjælp og Det lutherske Verdensforbund står for kanaliseringen af den danske bistand. Hjælpen har udelukkende form af varer og tjenesteydelser, og gives ikke som konstante tilskud. Støtten til ANC indebærer heller ikke, at ANC kan benytte flere midler til indkøb af våben. Hvis Danmark og de øvrige nordiske lande ikke gav bistand til flygtningecentret, ville ANC næppe have anvendt betydelige midler hertil. Centret ville sandsynligvis ikke være blevet udbygget og have fået en så høj standard, som det er tilfældet.
- 2) Stipendiestøtte til studerende ved afrikanske og engelske universiteter. En betydelig del af denne støtte går sandsynligvis til medlemmer af ANC. Bistanden udgjorde i 1985 over 9 mill.kr. og kanaliseres gennem FNs Uddannelses- og Undervisningsprogram for det sydlige Afrika (UNETPSA), World University Service, samt den engelske hjælpeorganisation Africa Education Trust.

Som det fremgår, er bistanden mangeartet og ydes gennem vidt forskellige kanaler til mange dele af den sorte sydafrikanske befolkning. Langt den overvejende del af støtten ydes til grupper og personer, som er politisk i opposition til regimet og ikke blot til ofre for styrets apartheidpolitik. Bistanden har ikke blot humanitær karakter, men gives til bestemte politiske kræfter i frihedskampen og har politisk beskaffenhed. Støtten letter visse oppositionsgruppers kamp, styrker deres operationsevne og deres muligheder for at skabe en politisk basis blandt den sorte befolkning. De støttede organisationer er næsten fuldstændig afhængige af den økonomiske bistand udefra, idet den sorte befolkning ikke er i stand til at understøtte dem finansielt.

Anskuet ud fra en politisk og bistandsmæssig synsvinkel er det derfor interessant nærmere at undersøge, hvilke oppositionsgrupper, som den danske regering ved denne bistand er med til at understøtte. Det drejer sig især om tre bevægelser: Det sydafrikanske Kirkeråd, de uafhængige fagforeninger og befrielsesbevægelsen ANC. De tre har vidt forskellig basis i det sydafrikanske samfund og har hver sin rolle i frihedskampen.

De tre store bistandsmodtagere

Det sydafrikanske Kirkeråd modtog i 1985 ca. 5 mill.kr. af den danske regering til retshjælp, støtte til politiske fanger og deres familier, samt til stipendieprogrammer i Sydafrika. Kirkerådet er en fælleskirkelig paraplyorganisation for henved 1500 kirker og hævder at repræsentere ca. 10 mill. sydafrikanere (Tutu, 1984: 14-18). Organisationens aktiviteter finansieres næsten udelukkende ved midler fra europæiske og nordamerikanske, kirkelige organisationer. En stor del af denne bistand kanaliseres gennem Kirkernes Verdensråd, som siden 1969 har haft et særligt program til bekæmpelse af racisme (Hudson, 1978, World Council of Churches, 1985).

Kirkerådet blev internationalt kendt, da dets generalsekretær, biskop Desmond Tutu i 1984 fik tildelt Nobelfredsprisen. Desmond Tutu indtager en meget fremtrædende rolle i oppositionen blandt andet på grund af sin deltagelse i utallige demonstrationer og sin personlige udstråling. Han er talsmand for en ikke-voldelig modstand mod regimet, idet han lægger stor vægt på menneskelig forsoning på tværs af alle race- og samfundsskel, men han har også udtrykt forståelse for ANCs kamp (Kristiansen, 1984: 86f,126). Biskop Tutu anser et internationalt pres på det racistiske styre, herunder økonomiske sanktioner, for en absolut betingelse for en fredelig løsning af konflikterne. Trods sin popularitet har Tutu afvist, at han stiler mod en lederrolle i et ikke-racistisk Sydafrika og peger på ANC som de sandsynlige kommende magthavere.

Biskop Tutu forlod i 1984 sin stilling som generalsekretær for Det sydafrikanske Kirkeråd, men rådet har med sin nye generalsekretær Beyers Naudé styrket den radikaliserede linie, som Tutu indledte. Naudé er medforfatter til det såkaldte Kairosdokument fra sommeren 1985, og hvori de kristne opfordres til at tage handlingsinitiativer og intensivere kampen imod "den kapitalistiske minoritets" herredømme og udbytning af befolkningen (Kairos Document, 1985: 6). Dokumentet kritiserer også den forsoningsteologi, som bl.a. Tutu står for, og peger på det nødvendige i, at de kristne erkender de sociale modsætninger. Naudé har i konsekvens heraf blandt andet styrket kirkerådets hjælpearbejde overfor de uafhængige fagforeninger og taget del i

bestræbelserne for at samle de faglige organisationer i et fællesforbund. Kirkerådet forberedte sig således også til at understøtte de strejkende minearbejdere i sommeren 1985, og man har besluttet at etablere et særligt bistandsprogram, som kan rådgive fagforeningerne i juridiske og faglige spørgsmål. Det erkendes således, at dannelsen af stærke og uafhængige fagforeninger er en væsentlig faktor både i arbejdernes forsvar overfor regimets undertrykkelse og økonomisk udbytning, og i deres kamp for afskaffelse af apartheidregimet.

Den anden organisation i det sydafrikanske samfund, som modtager støtte fra den danske regering er netop de uafhængige fagforeninger, som er tilknyttet Frie Faglige Internationale. De modtog i 1985 ca. 5 mill.kr. Modtagerne er især de to store fagsammenslutninger Federation of South African Trade Unions (FOSATU) og Council of Unions of South Africa (CUSA), der tilsammen repræsenterer henved 500.000 arbejdere (ICFTU, 1984).

Sammenholdt med arbejdsstyrkens totale størrelse på ca. 10 mill.kr. kan dette medlemstal forekomme ubetydeligt. Det må dog understreges, at den uafhængige fagorganisering først for alvor blev påbegyndt i midten af 1970'erne, når der ses bort fra den ANC-tilknyttede og bandlyste faglige organisation South African Congress of Trade Unions (SACTU), som hævdes at have haft op til en halv million medlemmer, men som nu er i eksil. I 1980 var således kun 70.000 arbejdere organiseret i den uafhængige fagbevægelse.

Formålet med bistanden til disse organisationer er dels at understøtte deres evne til at etablere en organisatorisk struktur og dels at afhjælpe nogle af følgerne af de betydelige repressioner, som fagforeningerne til stadighed udsættes for fra styrets side. Utallige fagforeningsledere er blevet bandlyste og fængslet, ligesom politiske mord er forekommet. Endvidere lægger regimet en lang række retslige begrænsninger på organisationernes virke. Det er f.eks. forbudt for FOSATU at indsamle midler til sit arbejde.

Både FOSATU og CUSA har politiske målsætninger om afskaffelse af apartheidstyret og oprettelse af et ikke-racistisk, demokratisk samfund baseret på én-mand-én-stemme og flertalsstyre, men har forsøgt at koncentrere sig om at forbedre arbejdernes vilkår i den øjeblikkelige situation.

FOSATU har klare formuleret dette i en delvis kritik overfor befrielsesbevægelsen ANC og dennes faglige organisation SACTU (Foster, 1982; Plant, 1984). Organisationen anerkender ANC som en national folkefront, der kan fjerne apartheidregimet, men mener ikke, at ANC kan organisere løsninger på arbejdernes særlige problemer. Arbejderne må derfor selvstændigt danne magtfulde og effektive faglige organisationer, som sammen med ANC kan indgå i kampen for frihed, men som også kan kæmpe for at arbejdernes økonomiske interesser overfor de kommende magthavere. Man ønsker således ikke, at den faglige kamp bliver underlagt ANC's politiske kamp eller, at ANC som de nye magthavere skal kunne dirigere fagforeningerne, således som strukturen kendes fra de østeuropæiske lande og fra flere af de socialistiske, afrikanske lande.

Selv om denne strategi fra FOSATUs ledelses side også var et forsøg på at koncentrere indsatsen til de økonomiske og arbejdsmæssige spørgsmål, har presset fra medlemmerne bevirket, at man i stigende omfang har taget stilling i de politiske konflikter.

Det endelige gennembrud for FOSATU kom i december 1985, hvor det sammen med blandt andet minearbejderforbundet lykkedes at skabe en større landsorganisation Congress of South African Trade Unions (COSATU), som med sine 500.000 medlemmer sandsynligvis vil blive en væsentlig magtfaktor i den sydafrikanske frihedskamp. Landsorganisationen ledes af et tidligere ANC-medlem og har klare politiske målsætninger, såsom ophævelse af paslovene og en nationalisering af de vigtigste dele af storkapitalen, herunder minerne (The Guardian, 2.12.1985). Organisationens forhold til ANC er endnu ikke kendt, men det kan forventes at man vil fortsætte FOSATUs uafhængige linie.

Uden for denne sammenslutning står CUSA med sine 11 fagforbund og ca. 150.000 medlemmer. Denne organisation har i modsætning til FOSATU/COSATU udelukkende sorte medlemmer og er mere militant i sine krav end FOSATU. Blandt andet truede sammenslutningen i 1985 med generalstrejke, såfremt styret ikke ophævede undtagelsestilstanden.

Frie Faglige Internationales støtte til disse fagforeninger har på baggrund af deres uafhængige strategi været udsat for megen kritik (Luckhardt og Wall, 1981). Blandt andet har det været fremført, at Internationalen ved sin finansielle støtte – i stil med den amerikanske tredjemagtsstrategi og CIAs operationer – har ønsket, at skabe en tredje, alternativ magtfaktor ved siden af regimet og befrielsesbevægelsen ANC. Denne kritik kan blandt andet henvise til den amerikanske, faglige organisation AFL-CIOs eksplicitte arbejde for en sådan strategi indenfor Internationalen (Nyamero, 1983). Sammenholdt med det forhold, at Internationalen blev dannet af de vestlige fagforeninger som modvægt til det kommunistisk-dominerede World Federation of Trade Unions (WFTU) viser dette, at øst-vest-konflikten også har sine tydelige effekter i den faglige kamp i Sydafrika (Busch, 1984). Uanset hvordan man ser på dette spørgsmål, må det – nu hvor en stor fællesorganisation er etableret – anerkendes, at FOSATU har været en succes.

Den tredje og mest kontroversielle af de store bistandsmodtagere er befrielsesbevægelsen ANC. Organisationen er med 8 mill.kr. i 1985 den største enkeltmodtager af dansk støtte. Baggrunden for det ømtålelige i denne bistand er ANCs alliance med det sydafrikanske kommunistparti SACP, dets militære støtte fra USSR og DDR, samt at organisationen som hovedelement i sin kamp mod apartheidstyret anvender voldelige metoder.

For så vidt angår ANCs politiske orientering, må det bemærkes, at hvis bevægelsens ideologiske grundlag – The Freedom Charter fra 1955 – skal rubriceres på vores traditionelle højre-venstre-skala, må det – i betragtning af det sydafrikanske samfunds beskaffenhed – nærmest betegnes som socialdemokratisk. Politisk angiver pagten blandt andet, at alle skal have stemmeret til de lovgivende forsamlinger, og at der skal være ytringsfrihed, organisations- og forsamlingsfrihed, samt religionsfrihed (optrykt i Karis og Carter, 1977: 205-208). Økonomisk angiver programmet, at mineralrigdommene, banker og monopolføretagender skal nationaliseres, mens de øvrige erhverv, herunder landbruget, skal være privat ejede. Under de nylige drøftelser mellem ANC og fremtrædende sydafrikanske forretningsfolk, understregede ANCs præsident Oliver Tambo, at man ønskede en blandingsøkonomi (Uys, 1985). Udenrigspolitisk ser Tambo Sydafrika som alliancefrit og som medlem af statsamfundet Commonwealth. På ANCs 70-årsdag i 1982 udtalte Tambo, at den revolutio-

nære proces i Sydafrika skulle ses i sammenhæng med de verdensforandrende kræfter i de socialistiske lande, hos de demokratiske elementer i der kapitalistiske lande, og de nationale bevægelser (Legum, 1982: B 723).

Sådanne politiske tilkendegivelser vil selv sagt ikke være forpligtende for de ANC-ledere, som eventuelt vil komme til magten efter apartheidregimets sammenbrud. De interne alliancer i bevægelsen, som er indgået for at fremme kampen mod regimet, vil givetvis blive ændret, når magten er i hænde. Det er imidlertid erfaringen fra for eksempel de befriede portugisiske kolonier Angola og Mozambique, at befrielsesbevægelser af kommunistisk observans ikke ønskede at knytte sig for tæt til USSR, men efter revolutionen forsøgte at etablere gode økonomiske forbindelser til USA og andre vestlige lande.

ANCs samarbejde med det sydafrikanske kommunistparti og bevægelsens medlemskab af Sovjet-dominerede organisationer, såsom World Peace Council (Spaulding, 1982), skal derfor snarere ses som en konsekvens af, at USSR og DDR har været de eneste, som vil yde ANC militær bistand, end at bevægelsen er domineret af Sovjettro kommunister. En omfattende amerikansk undersøgelse ledet af præsidenten for Ford Foundation konkluderede da også, at ANC er "nondoctrinaire, with room for Marxists and non-Marxists, mildly socialist but not anticapitalist, open to whites." (The Study Commission on US Policy Toward South Africa, 1981: 204).

Når ANC dernæst kritiseres for at benytte voldelige metoder i frihedskampen, henviser ANC selv til det faktum, at organisationen fra sin dannelse i 1912 og indtil 1961 kun foretog ikke-voldelige aktioner, men at denne strategi måtte opgives som følge af det sydafrikanske regimes voldelige reaktioner overfor bevægelsen. I 1960 åbnede politiet i Sharpeville således ild mod ubevæbnede demonstranter og dræbte 69 og sårede 180. Forsøg på at iværksætte en generalstrejke blev mødt med en massiv militær mobilisering, og de fleste ikke-voldskampagner endte med blodige sammenstød. Hertil kom, at ANC i 1960 blev erklæret illegal af styret (Davidson, Slovo, Wilkinson, 1976).

På baggrund af disse hændelser samt erfaringerne fra andre frihedskampe i Afrika besluttede ANC og det sydafrikanske kommunistparti i 1961 at danne en særlig sabotage-enhed "Umkhonto we Sizwe" (Nationens spyd). Formålet var at udøve sabotage mod militære, politimæssige og forsyningsmæssige installationer i Sydafrika, men ikke mod civile mål. I løbet af de første 18 måneder blev der gennemført mere end 150 sabotagehandlinger, og disse er siden blevet videreført omend med svingende intensitet. Fra 1962, hvor ledelsen blev arresteret af sikkerhedspolitiet og fængslet, og indtil midten af 70'erne var bevægelsen stort set passiviseret, men opbyggede en organisation i Tanzania, Zambia og Sydafrikas nabostater, samt fik diplomatiske repræsentationer over store dele af verden. Det skønnes i dag, at ANC har henvend 7.000 trænede guerillaer inde i Sydafrika samt 8.000 under træning i flygtningelejre, primært i Angola, men også i Tanzania og Sovjetunionen. DDR bistår med militære instruktører i Angola og våbnene leveres hovedsagelig fra Sovjetunionen (Barell, 1984). I alt skønnes ca. 15.000 af de henvend 35.000 sydafrikanske flygtninge at opholde sig i de flygtningelejre, som ANC administrerer og som modtager bistand fra FN (SIDA, 1985).³ Hovedparten befinder sig i et center udenfor Luanda i Angola, mens de øvrige lever i Tanzania og Zambia, eller opholder sig i Lesotho med henblik på at rejse til et af de nævnte lande (UNHCR, 1985).

ANCs muligheder for at føre væbnet kamp fra nabostaterne er blevet yderst begrænsede i løbet af de seneste år. I 1984 påtvang Sydafrika både Mozambique og Angola en aftale, hvorefter landene ikke måtte huse ANC's militære medlemmer. En tilsvarende aftale blev i januar 1986 indgået med Lesotho, efter at Sydafrika havde støttet et militærkup mod den siddende regering. Da Zimbabwe, Botswana og Swaziland altid har erklæret de militære enheder for uønsket, er det blevet næsten umuligt at øve aktioner ved hjælp af eksil-sydafrikanere. Dette har også medført, at ANC i 1984 formulerede en ny taktik for frihedskampen (Legum, 1985). Bevægelsen søger nu dels at styrke det internationale pres på Sydafrika, dels at skabe en revolutionær voldssituation i landet ved at bevæbne og organisere den sorte befolkning i revolutionære baser i byområderne. Som mål for aktionerne er udpeget en lang række institutioner: fra domstole, militær, politi til huslejekontorer, og det er tanken at udbrede de voldelige sammenstød fra de sorte til de hvide byområder. Taktikken er således ændret fra en guerillakamp til "folkelige revolutionære aktioner". Hvorvidt dette skridt vil lykkes, er det for tidligt at udtale sig om. Det kan konstateres, at sabotagehandlingerne i det seneste år er fordoblet.

Det er en kendsgerning, at ANC er meget populær blandt den sorte befolkning. Det skyldes nok især bevægelsens lange historie og Nelson Mandela's personlige popularitet, men sandsynligvis også, at de militære aktioner appellerer til de unge fra byerne. Opinionsundersøgelser foretaget blandt den sorte befolkning viser, at ANC ved et frit parlamentsvalg i dag ville opnå mellem 30 og 40 procent af stemmerne. En undersøgelse fra september 1985 kom til det resultat, at ANC fik en stemmeandel på 31 procent. Næststørst tilslutning fik biskop Tutu (16 procent). Borgerretsbevægelsen Den Forenede Demokratiske Front (UDF)⁴ fik 14 procent, og den moderate bevægelse "Inkatha", ledet af Buthelezi, opnåede tilslutning fra 8 procent af de adspurgte (Weekly Mail, 13.-19.9.1985, jfr. også Leonard, 1983).⁵

Tabel 1. Apartheidbevillingens hovedmodtagere i Sydafrika (mill.kr)

	ANC	Kirkerne	Fagforeningerne	I alt
1980	2,4	1,0	1,3	4,7
1981	3,0	4,0	2,5	9,5
1982	4,9	3,6	3,0	11,5

1983	6,3	4,1	4,4	14,8
1984	6,9	4,9	5,6	17,4
1985	8,0	4,9	4,6	17,5
I alt	31,5	22,5	21,4	75,4

Kilde: Udenrigsministeriets ansøgninger til Folketingets finansudvalg.

På baggrund af denne korte karakteristik af de tre hovedmodtagere af apartheidbevillingen må det siges, at den danske regering yder støtte til tre magtfulde oppositionsgrupper, der hver spiller en vigtig rolle i frihedskampen i Sydafrika. Der er således ikke tale om, at man fra dansk side ud fra egne politiske præmisser støtter grupperinger, som ikke har bred tilslutning i den sorte befolkning.

Ser man på udviklingen i støtten til de tre organisationer, jfr. tabel 1, fremkommer endvidere et interessant resultat. Det er nemlig under udenrigsminister Uffe Elleman-Jensen (1982-), at hjælpen til ANC er vokset ganske betragteligt både absolut og relativt, selv om Venstre og regeringspartierne i øvrigt netop har været mest kritiske overfor denne bistandsmodtager. Også bistanden til de faglige organisationer er steget betydeligt siden 1982. Det er derfor ikke danske, partipolitiske motiver i regeringen, som synes at være afgørende for bistandens fordeling og kanalisering, men alene interesserne hos repræsentanterne i det rådgivende udvalg. Dette kunne tyde på, at den nuværende udenrigsminister ikke som sine forgængere eller sine meningsfælder i de borgerlige partier har interesseret sig for denne del af den danske Sydafrika-politik. En analyse af motiverne bag bistanden må derfor tage udgangspunkt i de tidligere socialdemokratiske regeringers politik på dette område. En politik, som det rådgivende udvalg synes at videreføre.

Motiverne bag bistanden

Det er normalt i en analyse af et lands u-landspolitik at skelne mellem bistandsydere-ns humanitære, politiske og økonomiske interesser (for eksempel Black, 1968). Også motiverne bag den danske apartheidbevilling kan opdeles i disse tre kategorier.

I den brede offentlighed er det uden tvivl det humanitære hensyn, som spiller den afgørende rolle. Det er også i vid udstrækning dette motiv, som fremhæves fra officiel side for at legitimere støtten. Det humanitære motiv har mindst tre dimensioner.

For det første kan der siges at være en generel moralsk forpligtelse til at hjælpe fysisk eller økonomisk nødlidende (Hoffmann, 1981). Det er et hensyn, der let kan forsvinde blandt de realpolitiske og let kyniske betragtninger, som dominerer det internationale diplomati, men det har afgjort en betydning for den folkelige opbakning bag u-landsbistanden. Et generelt problem ved at anvende denne forklaringsfaktor er imidlertid, at behovet for humanitær støtte i verden i dag er uhyre stort, og at den derfor ikke kan begrunde, hvorfor netop et konkret bistandsprogram er valgt blandt de mange mulige. Et yderligere hensyn må inddrages for at begrunde den foretagne prioritering. For så vidt angår apartheidbevillingen må det siges, at antallet af sydafrikanske flygtninge andrager ca. 35.000, hvilket i sammenligning med flygtningesituationen andre steder i Afrika er yderst beskedent. For eksempel skønnes 1,2 mill. etiopere at leve som flygtninge i Somalia og Sudan. En generel interesse i at hjælpe nødlidende kan således ikke alene begrunde den relativt store danske bistand til ANCs flygtningelejre for 1000 sydafrikanske flygtninge. Dette gælder også, selv om man tager i betragtning, at de sydafrikanske flygtninge i Tanzania modtager støtte fra en mere begrænset donorkreds end de fra massemedierne bedre kendte flygtningegrupper i Afrika. Heller ikke bistanden inde i selve Sydafrika kan forklares ud fra dette generelle, humanitære motiv. Den juridiske bistand og hjælpen til fagforenin-

gerne, som tilsammen udgør langt hovedparten af bistanden, ydes til befolkningsgrupper, der ikke er økonomisk set dårligere stillede end de fleste afrikanere.

En anden dimension i det humanitære motiv kunne være ønsket om at fjerne politiske institutioner, som hindrer en økonomisk udvikling for den brede befolkning (Stokke, 1970). Sydafrika er blandt andet på baggrund af apartheidsystemet et eksempel på et samfundssystem, hvor den økonomiske vækst kun i ringe omfang kommer befolkningsflertallet til gode. Selv om store dele af befolkningen i andre afrikanske lande er endnu fattigere end den undertrykte befolkning i Sydafrika, kan man lægge vægt på, at den sorte befolkning på grund af landets rige ressourcer har store muligheder for en betydelig bedre levestandard. Denne difference mellem den potentielle og den faktiske levestandard er imidlertid ikke større i Sydafrika end andre mindretalsstyrer, idet standarden i mange tredjeverdenslande er meget lav. Dette motiv kan derfor heller ikke være afgørende for den danske bistand.

Man kan imidlertid – for det tredje – anskue et samfundssystem baseret på raceadskillelse som et selvstændigt onde og på den baggrund betragte den undertrykte befolkning i Sydafrika som en gruppe, som trænger til en særlig bistand. Udenrigsminister Uffe Elleman-Jensen har i en kritisk udtalelse til Centrumdemokraternes leder således anført: ”Jeg er uenig med Erhard Jacobsen. Han overser, at Sydafrika er noget særligt i forhold til andre systemer, som vi tager afstand fra. Sydafrika er det eneste land, der bygger på raceadskillelse. Det gør landet til noget særligt i verdenssamfundet” (Berlingske Tidende, 11.11.1985).

Der er ingen tvivl om, at mange i verdensopinionen ser Sydafrika, som et særtilfælde. Næsten alle FNs medlemslande kan i dag uanset politisk styre og ideologi og uanset deres tilhørsforhold til den vestlige, den østlige eller den alliancefrie gruppe blive enige om at fordømme den undertrykkelse, som er baseret på en systematisk og grov racediskrimination. Selv om også andre regeringer og samfundssystemer undertrykker befolkningsgrupper kan man på tværs af de politiske ideologier tage afstand fra dette levn fra kolonipolitikken, som naturligt spiller en stor rolle i de afkolonialiserede landes politiske bevidsthed. På baggrund af denne udbredte enighed, er der derfor den holdningsmæssige – og dermed i vidt omfang også den folkeretslige – baggrund for et internationalt pres for at bringe denne uomtvistelige, meget inhumane form for undertrykkelse til ophør.

Henset til undertrykkelsens intensitet og manifesterede karakter i Sydafrika, og da den anførte konsensus ikke er til stede overfor andre former for politisk eller økonomisk undertrykkelse, udgør Sydafrika-spørgsmålet et centralt tema i den internationale opinion. Det kan derfor ud fra et realistisk betonet, humanistisk motiv være grundlag for i særlig grad at støtte kampen her for en varig forbedring af befolkningens vilkår. Andre former for undertrykkelse kan vi tage afstand fra i Danmark, men der er få frihedsbevægelser, som Danmark kan støtte succesfuldt og i overensstemmelse med verdensopinionen. Den fælles holdning i verdenssamfundet indebærer både, at bistanden har større chancer for at blive effektiv, og at den kan ydes uden at bryde de eksisterende normer om ikke-indblanding i andre landes indre anliggender.

Det er ikke givet, at dette humanistiske og pragmatiske motiv direkte har indgået i de danske beslutningstageres præmisser. Det er snarere tilfældet, at den internationale opinion, som især engelske socialdemokratiske og liberale kredse har været med til at bygge op, på basis af den beskrevne konsensus har virket via den danske offentlig-

hed og partikonkurrencen. Det humanitære hensyn har herved gjort sig gældende som et pres fra de indenlandske bevægelser og opinionsdannere (jfr. Willett, 1982).

Denne betydelige internationale opinion er også baggrund for et af de politiske motiver, som kan ses bag den særlige bistand til sydafrikanske oppositionelle. Det giver nemlig et betydeligt renommé i det internationale samfund, når man handler i overensstemmelse med den næsten universelle fordømmelse af apartheidregimet. Danmark og de øvrige nordiske lande har således en betydelig prestige blandt de uafhængige afrikanske lande og i den tredje verden generelt (Andersen, 1983). Et sådant renommé-motiv har især stor betydning for udenrigspolitikken i et lille land som Danmark, der ikke ved hjælp af fysiske magtressourcer kan opnå en høj status og profil på den internationale scene (Bjøl, 1967: 106-109).

Hvad angår den her drøftede bistand er det især støtten til ANC og FN's særlige Sydafrika-fonde, som mødes med anerkendelse i den tredje verden, idet denne støtte vurderes højest af udviklingslandene og fordi den eksplicit publiceres i FN. Det kan i den forbindelse bemærkes, at Danmarks anseelse næppe afhænger snævert af støttens konkrete størrelse, idet de nordiske lande ofte optræder fælles i FN og andre internationale fora, hvor Sydafrika-spørgsmålet er til debat, og de opfattes tit som ét donorland.

Et andet og mere afgørende politisk motiv – især for støtten til ANC – har det uden tvivl været, at de nordiske lande ved at bistå oppositionsgrupper kunne søge at undgå, at det udelukkende var de kommunistiske lande, som havde forståelse for de undertryktes kamp og dermed opnåede forbindelse med de eventuelt, kommende magthavere i Sydafrika. Dette synspunkt blev klart formuleret af udenrigsminister K. B. Andersen, som baggrunden for at yde midler til befrielsesbevægelserne i de portugisiske kolonier, samt Rhodesia og Sydafrika (Andersen, 1983), og argumentet er gentaget hver gang apartheidbevillingen har været angrebet fra de borgerlige partier.⁶

Gennem en støtte til ANC håber man således at svække den kommunistiske indflydelse på organisationen og at vise, at også vestlige lande ønsker i praksis at gå imod apartheidstyret. Samtidig kan man ved at støtte de uafhængige fagforeninger bidrage til at skabe en demokratisk kanal for den sorte befolkning, hvilket kan gøre det vanskeligere for de kommende magthavere at opbygge et styre efter sovjetisk model.

Dette politiske motiv er i overensstemmelse med en velkendt socialdemokratisk tankegang, som ofte har været fremført i Socialistisk Internationale. Målet er at præsentere de socialdemokratiske partier som en alternativ samarbejdspartner for den tredje verden i spændingen mellem Sovjetunionen og USA (Seidemann, 1981). Strategien har for eksempel også været aktuel i de europæiske landes relationer til Sandinista-bevægelsen og -styret i Nicaragua. Dybest set, er det et forsøg på at undgå, at stormagtsmodsatningen og de heraf følgende strategiske konfrontationer lægges ned over alle sociale og regionale konflikter i udviklingslandene. Samtidig håber man, at de støttede bevægelser og regeringer vil hente inspiration fra de europæiske samfundsmodeller.

Hermed er det også klart, at en forfølgelse af dette politiske motiv kan indebære langsigtede økonomiske fordele for det danske erhvervsliv. Den etablerede kontakt med de eventuelt kommende magthavere kan forventes at medføre gode økonomiske relationer med et frit Sydafrika. Hertil kommer, at støtten også i de øvrige afrikanske lande kan skabe good-will overfor Danmark, som kan virke befordrende for dansk

eksport. Begge disse økonomiske hensyn blev også fremhævet af K. B. Andersen i dennes argumentation overfor de borgerlige partier. Han refererede i denne forbindelse til danske erhvervsdelegationer, som efter besøg i Afrika havde anerkendt en sådan langsigtet økonomisk betydning af den danske bistand til befrielsesbevægelserne i det sydlige Afrika (Andersen, 1983).

Såfremt disse overvejelser om bistandsmotiverne er korrekte, kan det konkluderes, at ikke blot bistandens karakter og effekter er politiske, men også dens målsætning er i væsentlig grad formuleret ud fra politiske hensyn. De humanitære motiver har en betydelig rolle i forhold til den danske og internationale offentlighed, mens de politiske hensyn til Danmarks renomé i det internationale samfund og til karakteren af det kommende styre i Sydafrika synes at være dominerende i de danske regerings egne motiver. Det økonomiske aspekt forekommer ikke at have haft så stor betydning, at det udgør et selvstændigt motiv. Der er snarere tale om et hensyn, som understøtter de humanitære og politiske motiver ved at imødegå de kritikere, som ser en økonomisk interesse i at det nuværende, sydafrikanske samfundssystem ikke undergår pludselige socialistiske ændringer.

Bistandens særlige problemer

En politisk motiveret, statslig bistand til oppositionsgrupper i et andet land rejser selv sagt en lang række problemer både af praktisk og principiel karakter.

Når bistanden ikke som normalt ydes gennem modtagerlandets regeringsapparat, er spørgsmålet om dens kanalisering både ud fra en praktisk og politisk synsvinkel prekært. Som anført ydes hele den danske bistand gennem danske og internationale hjælpeorganisationer og ikke direkte til ANC eller organisationer i Sydafrika. Hermed trækker den danske regering på disse hjælpeorganisationers administrative kapacitet og fleksibilitet og holder regeringens direkte involvering på et minimum. Der udøves betydelig kontrol med midlernes anvendelse, idet detaljerede regnskaber for samtlige tilskud afleveres til den danske rigsrevision efter en særlig fastlagt procedure. Denne strikte kontrol blev især etableret efter at det i 1980 blev afsløret, at lederen af en af de internationale hjælpeorganisationer var agent for det sydafrikanske sikkerhedspolitik og havde foretaget flere ugenomsigtige transaktioner med betydelige donormidler (Rigsrevisionens beretning, nr. 13, 1979, og nr. 18, 1980).

Blandt de principielle argumenter, som har været fremført imod den danske bistand til frihedskampen i Sydafrika, forekommer især tre vægtige. For det første kan man anføre, at bistanden er indblanding i Sydafrikas indre anliggender og dermed indebærer et brud på en af de mest fundamentale normer for det internationale diplomati (jævnfør for eksempel Langsted, CD, Folketingets Forhandlinger, 1977-78, sp. 2247). Det kan endvidere ses som særligt kritisk, når hjælpen blandt andet ydes til en bevægelse som ANC, der fører en militær kamp mod den siddende regering (for eksempel Kjelgaard, KF, Folketingets Forhandlinger, 1980-81, sp. 1992). Det har heroverfor været et fast princip i den danske udenrigspolitik, at man advokerer for fredelige løsninger på alle internationale og nationale konflikter. Sammen med normen om ikke-indblanding hører dette princip til de værdier, hvorpå de små lande ønsker, at det internationale samfund skal være baseret for at minimere stormagternes dominanspolitik. Endelig kan man for det tredje spørge, om man ikke blot fremmer

en samfundsændring i Sydafrika, hvor en undertrykkende elite vil blive erstattet af en anden (jævnfør Jacobsen, CD, Folketingets Forhandlinger, 1982-83, sp. 6513). Mens de to førstnævnte forhold problematiserer, om regeringsstøtten til frihedskampen er i overensstemmelse med fundamentale normer for det internationale samkvem, sætter det tredje spørgsmålstejn ved, om der i det hele taget er tale om en frihedskamp.

Selv om de tre problematiseringer er yderst komplekse, er de dog så relevante for den her behandlede politiske bistand, at de kræver nogle kommentarer. De to normative og folkeretlige spørgsmål kan her behandles i sammenhæng, idet støtte til en oppositionsgruppe, der benytter voldelige metoder, vedrører indblandingsens intensitet. Den ydede humanitære og uddannelsesmæssige bistand af den nævnte karakter er en forholdsvis svag form for indblanding, men dog indblanding, idet der ved hjælp af økonomisk støtte influeres på magtforholdene i konflikten.⁷ Graden af indblanding øges dog noget ved at støtten går til en organisation, som systematisk anvender sabotage som politisk kampmiddel.

Problemet gøres ofte til et rent juridisk spørgsmål om bistandens overensstemmelse med FNs resolutioner og FN-pagtens principper. I udenrigsministeriets ansøgninger til folketingets finansår er det således en fast praksis, at det anføres, at bistanden "ydes i overensstemmelse med FNs sikkerhedsråds resolutioner vedrørende apartheidpolitikken i det sydlige Afrika, som fastslår, at der foreligger en undertrykkelse, som bør ophøre, og som opfordrer medlemslandene til at yde bistand til undertrykkelsens ofre" (udenrigsministerens ansøgning af 10. juni 1985). Af de to nævnte resolutioner må den sidstnævnte være den afgørende, idet den første ikke udgør et tilstrækkeligt argument for andre landes indblanding. Det er imidlertid ved en gennemgang af sikkerhedsrådets resolutioner om Sydafrika ikke muligt at finde en beslutning, som direkte opfordrer medlemslandene til at give bistand af den art, som Danmark i dag yder. Den resolution nr. 191 af 18. juni 1964, som udenrigsministeriet i sin første finansudvalgsansøgning i 1965 henviser til, indeholder udelukkende en opfordring til FNs generalsekretær om at etablere uddannelsesprogrammer for sydafrikanske flygtninge, og altså hverken bistand til grupper eller enkeltpersoner i selve Sydafrika eller til ANC. FNs generalforsamling har derimod vedtaget sådanne resolutioner, men det tillægges ikke af udenrigsministeriet tilstrækkeligt vægt til at rokke ved det fundamentale princip i FN-pagten om ikke-indblanding.⁸

Spørgsmålet om det folkeretlige medholdelige i at yde økonomisk bistand til de sydafrikanske oppositionsgrupper kan ikke besvares entydigt ud fra den internationale juridiske debat om FN-pagtens bestemmelser om selvbestemmelse og staternes suverænitet. En nyere fortolkning anfører for eksempel, at da FN ikke har kunnet udøve sin pligt til at fremme selvbestemmelse og menneskerettigheder, er det i analogi til borgernes ret til selvhjælp tilladt de individuelle stater at overtage udøvelsen af denne funktion. Der er dog stor uenighed om, hvorvidt en støtte til en demokratisk bevægelse, som kæmper imod et repressivt styre, forudsætter, at en anden stat allerede har intervenseret til fordel for styret, eller om dette kan ske uden en sådan forudsætning (Cutler, 1985).

Med ind i disse overvejelser må komme den sædvaneret, som blandt andet er skabt ved stormagternes utallige interventioner. Dette skaber imidlertid ikke større klarhed. Skal man derfor drage en politisk konklusion, kunne man sige, at der ikke synes

at være afgørende argumenter imod den forholdsvis milde form for dansk indblanding i de sydafrikanske forhold.

I den officielle danske lærebog på dette område (Ross, 1984) anføres det, at en stat må afholde sig fra ved økonomiske midler at understøtte revolutionære bevægelser i et andet land, idet dog en upolitisk, rent humanitær bestemt hjælp til nødstedte befolkningsgrupper ikke kan anses for folkeretsstridigt, uanset at hjælpen ydes til grupper med revolutionære mål. Som eksempel på en sådan humanitær begrundet undtagelse henvises specifikt til udenrigsministeriets apartheidbevilling.

Det andet problem vedrørende støttens reelle bidrag til en demokratisk udvikling i Sydafrika synes at have mere politisk relevans, men er lige så svært at afklare. Såfremt den danske bistand udelukkende blev ydet til befrielsesbevægelsen ANC vil man kunne have sin tvivl, om man støttede kræfter med et klart demokratisk mål. Selv om ANC, som anført ovenfor, næppe kan siges at være domineret af Sovjettro kommunister, og selv om bevægelsen nyder stor popularitet i den sorte befolkning, forekommer det usikkert, om bevægelsens ledelse har den tilstrækkelige, sociale basis i det sydafrikanske samfund efter de mange år i eksil. Det er derfor vanskeligt at afvise, at den post-revolutionære situation med de utallige, store sociale problemer, vil kunne give anledning til magtkampe i ledelsen, som kan resultere i, at der etableres et nyt autoritært styre uden reelle demokratiske valg. Det synes derfor yderst velbegrundet ikke blot ud fra humanitære, men også ud fra politiske motiver, at man fra dansk side også støtter de uafhængige fagforeninger i Sydafrika. Hermed bidrager man til at skabe organisatoriske kanaler, hvor igennem de sorte befolkningsgrupper forholdsvis direkte kan udtrykke deres holdninger og gøre deres interesser gældende. Også støtten til de kirkelige bevægelser og til græsrodsbevægelserne må vurderes positivt i dette lys.

Den danske bistand ydes til flere, vidt forskellige oppositionsgrupper, dog alle med det fællestræk, at de er erklærede tilhængere af et demokratisk, ikke-racistisk styre i Sydafrika, og alle nyder støtte blandt den sorte befolkning. Selv om man især for så vidt angår ANC kan fremføre tvivl om den politiske linie efter en eventuel magtovertagelse, må det anerkendes, at hvis man ønsker at hjælpe de organisationer, som har tilslutning i befolkningen, kan denne organisation ikke negligeres. Der er således ikke blot det politiske hensyn at knytte forbindelse til bevægelsen for at modvirke en kommunistisk dominans, men også et demokratisk begrundet hensyn baseret på bevægelsens støtte i befolkningen.

Afslutning

Den danske hjælp til ofrene for det sydafrikanske apartheidregime er en primært politisk motiveret bistand af klar politisk beskaffenhed. Der er derfor ikke tale om en ren humanitær bistand, men om et instrument i den danske Sydafrika-politik, som den er udformet af Socialdemokratiet som led i en nordisk profil overfor det sydlige Afrika og den tredje verden generelt. Gennem denne bistand understøtter den danske regering tre afgørende oppositionsbevægelser – befrielsesbevægelsen ANC, de uafhængige fagforeninger og Det sydafrikanske Kirkeråd – som hver udgør et vigtigt led i frihedskampen.

Den nuværende, borgerlige regering har forholdsvis passivt videreført denne politiske bistand, trods flere af regeringspartierne tidligere meget kraftigt har kritiseret

støtten. Videreførelsen er sandsynligvis sket, fordi der har kunnet konstateres et folketingsflertal uden om regeringen for en fortsættelse og skærpelse af den hidtidige danske Sydafrika-politik. Regeringen har ikke forsøgt at ytre sig imod dette flertal i spørgsmålet om apartheidbevillingen, formodentlig fordi en sådan modstand næppe kan forventes at appellere til brede dele af vælgerkorpset, som via massemediernes dækning er forholdsvis velorienterede om den undertrykkelse, som apartheidstyret udøver.

Den politiske støtte til frihedskampen i det sydlige Afrika er på grund af sit omfang enestående i danske bistandspolitik. I mindre målestok yder regeringen dog også humanitær støtte til politisk oppositionelle i flere syd- og mellemamerikanske lande, samt til den eritreanske befrielsesbevægelse "Eritrean Peoples Liberation Front" (EPLF), som kæmper for Eritreaprovinsens løsrivelse fra Etiopien. Sidstnævnte støtte er et eksempel på hjælp til en befrielsesbevægelse rettet mod et sovjetisk støttet, autoritært regime.

Et flertal i det bistandspolitiske udvalg fra 1982 foreslog, at bistanden til politisk undertrykte generelt skulle øges (Betænkning nr. 958, 1982: 112). Forslaget skal givetvis ses på baggrund af den voksende interesse og det folkelige engagement i internationale menneskerettighedsspørgsmål. Foreløbig synes udvalgets indstilling ikke at have medført synlige resultater. Som det fremgår af beskrivelsen af støtten til oppositionsgrupperne i Sydafrika, kan humanitær og uddannelsesmæssig bistand udgøre et formålstjenligt udenrigspolitisk instrument, der kan supplere det verbale diplomati, som Danmark allerede udøver mod regeringer, der systematisk og groft undertrykker deres befolkninger. Sydafrika udgør som anført på mange måder et særligt tilfælde, som gør det forholdsvis uproblematisk at yde støtte til de demokratiske kræfter. I de fleste andre tilfælde vil de normative og realpolitiske betragtninger sandsynligvis ikke føre til sammenfaldende konklusioner, men det forekommer – i lyset af offentlighedens stigende interesse i de menneskelige sider af den internationale politik – langt fra givet, at de realpolitiske hensyn i samme omfang som hidtil skal tillægges den afgørende vægt.

Noter

1. Oplysningerne i dette afsnit og afsnit 3 er baseret på udenrigsministeriets ansøgninger til folketingets finansudvalg, især ansøgningerne af 21. juni 1965, af 19. juni 1972 og af 10. juni 1985.
2. Følgende er især baseret på oplysninger fra de danske, kanaliserende bistandsorganisationer, samt fra statsrevisorernes beretninger om den danske u-landsbistand.
3. Den anden sydafrikanske befrielsesbevægelse Pan-Africanist Congress (PAC) administrerer også et flygtningecenter i Tanzania. PACs strategi er i dag ukendt, idet bevægelsen er meget splittet og næsten inoperativ. Den er dog fortsat anerkendt af Organisationen for Afrikansk Enhed (OAU) som en befrielsesbevægelse. Det skønnes, at PAC har henved 300 guerillasoldater (Legum, 1982). Organisationen modtager et mindre beløb fra den norske regering og fra UNHCR.
4. UDF er en paraplyorganisation, ledet af Dr. Allan Boesak (tilknyttet Det sydafrikanske Kirkeråd), for ca. 575 mindre organisationer, såsom studenterbevægelser, fagforbund, kvindegrupper, ungdomsbevægelser, politiske grupperinger og religiøse bevægelser. Organisationen blev dannet i 1983 med det formål at protestere mod den nye forfatning, men har

- fortsat sit virke. En oversigt over medlemsorganisationerne findes i *Survey of Race Relations in South Africa* (1983: 68f).
5. Disse opinionstal skal tages med et ikke ubetydeligt forbehold, idet undersøgelserne normalt kun foretages i nogle udvalgte byområder. De stammemæssige og økonomiske forskelle i den sorte befolkning gør det derfor vanskeligt at tage stilling til undersøgelsesrepræsentativitet.
 6. Det radikale Venstre støtter denne strategiske opfattelse. Bolvig (RV) anførte således i 1980: "Jeg tror i virkeligheden ikke, jeg overdriver, når jeg siger, at takket være de skandinaviske landes og Hollands forholdsvis aktive politik får disse fire små lande måske de bedste muligheder for at hindre, at Sovjetunionen om få år overtager den totale politiske magt i et af verdens mest strategisk velbeliggende lande" (*Folketingets Forhandlinger*, 1980-81, sp. 2032).
 7. Institut de Droit International har i resolutionen "The Principle of Non-Intervention in Civil Wars" fra 1975 blandt andet indbefattet følgende aktivitet i definitionen på indblanding: "giving any party to a civil war any financial or economic aid likely to influence the outcome of that war", her citeret efter Cutler, (1985: 100).
 8. I Sverige har støtten ikke givet anledning til nævneværdige betænkeligheder hos nogle af de politiske partier. Her legitimeres bistanden sædvanligvis ved en henvisning til FN's generalforsamlings utallige Sydafrika-resolutioner. I Norge har især partiet Højre, da det var i opposition, fremhævet, at direkte bistand til befrielsesbevægelserne er i strid med ikke-interventionsprincippet. Man accepterede dog, at hjælpen til sydafrikanske flygtninge kanaliseres gennem befrielsesbevægelserne, idet denne ydes uden for Sydafrikas territorium (Bech, 1978: 14f). For en gennemgang af Norges og Sveriges bistand til frihedskampen i Sydafrika, se Stokke 1975 og 1978.

Litteratur

- Andersen, K. B. (1983). *I alle de riger og lande. Oplevelser i 70'ernes danske udenrigspolitik*, København: Gyldendal.
- Barell, Howard (1984). "Opposition Gains in South Africa", *New African*, no. 199, April 1984, pp. 18-22.
- Bech, Jon (1978). "Norsk bistand til frigjøringsbevægelserne i det sørlige Afrika", *Forum for Udviklingsstudier*, nr. 10, pp. 1-29.
- Betænkning nr. 958 (1982). *Om principperne for den danske bistand til udviklingslandene*, København.
- Bjøl, Erling (1976). *Internationell Politik*, Stockholm: Bokförlaget Aldus.
- Black, Lloyd D. (1968). *The Strategy of Foreign Aid*, New Jersey: D. Van Nostrand.
- Busch, Gary K. (1982). *The Political Role of International Trade Unions*, London: The MacMillan Press Ltd.
- Cutler, Lloyd N. (1985). "The Right to Intervene", *Foreign Affairs*, Fall 1985, pp. 96-112.
- Davidson, B., J. Slovo & A. Wilkinson (1976). *Southern Africa: The New Politics of Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Eide, Asbjørn (1970). "Fred, utvikling og folkerett", *Internasjonal Politikk*, nr. 4, pp. 423-430.
- Foster, Joe (1982). "The Workers' Struggle - Where Does FOSATU Stand?", *Review of African Political Economy*, no. 24, pp. 99-114.
- Hudson, Daril (1977). *The World Council of Churches in International Affairs*, London: The Faith Press.
- ICFTU (1984). *African Worker Under Apartheid*, Brussels: International Confederation of Free Trade Unions.
- Kairos Document (1985). *Challenge to the Church. A Theological Comment on the Political Crisis in South Africa*, Braamfontein: The Kairos Theologians.
- Karis, Thomas & Gwendolen M. Carter (1977). Eds. *From Protest to Challenge*, vol. 3, Stanford.

- fortsat sit virke. En oversigt over medlemsorganisationerne findes i *Survey of Race Relations in South Africa* (1983: 68f).
5. Disse opinionstal skal tages med et ikke ubetydeligt forbehold, idet undersøgelserne normalt kun foretages i nogle udvalgte byområder. De stammemæssige og økonomiske forskelle i den sorte befolkning gør det derfor vanskeligt at tage stilling til undersøgelsesrepræsentativitet.
 6. Det radikale Venstre støtter denne strategiske opfattelse. Bolvig (RV) anførte således i 1980: "Jeg tror i virkeligheden ikke, jeg overdriver, når jeg siger, at takket være de skandinaviske landes og Hollands forholdsvis aktive politik får disse fire små lande måske de bedste muligheder for at hindre, at Sovjetunionen om få år overtager den totale politiske magt i et af verdens mest strategisk velbeliggende lande" (*Folketingets Forhandlinger*, 1980-81, sp. 2032).
 7. Institut de Droit International har i resolutionen "The Principle of Non-Intervention in Civil Wars" fra 1975 blandt andet indbefattet følgende aktivitet i definitionen på indblanding: "giving any party to a civil war any financial or economic aid likely to influence the outcome of that war", her citeret efter Cutler, (1985: 100).
 8. I Sverige har støtten ikke givet anledning til nævneværdige betænkeligheder hos nogle af de politiske partier. Her legitimeres bistanden sædvanligvis ved en henvisning til FN's generalforsamlings utallige Sydafrika-resolusioner. I Norge har især partiet Højre, da det var i opposition, fremhævet, at direkte bistand til befrielsesbevægelserne er i strid med ikke-interventionsprincippet. Man accepterede dog, at hjælpen til sydafrikanske flygtninge kanaliseres gennem befrielsesbevægelserne, idet denne ydes uden for Sydafrikas territorium (Bech, 1978: 14f). For en gennemgang af Norges og Sveriges bistand til frihedskampen i Sydafrika, se Stokke 1975 og 1978.

Litteratur

- Andersen, K. B. (1983). *I alle de riger og lande. Oplevelser i 70'ernes danske udenrigspolitik*, København: Gyldendal.
- Barell, Howard (1984). "Opposition Gains in South Africa", *New African*, no. 199, April 1984, pp. 18-22.
- Bech, Jon (1978). "Norsk bistand til frigjøringsbevægelserne i det sørlige Afrika", *Forum for Udviklingsstudier*, nr. 10, pp. 1-29.
- Betænkning nr. 958 (1982). *Om principperne for den danske bistand til udviklingslandene*, København.
- Bjøl, Erling (1976). *Internationell Politik*, Stockholm: Bokförlaget Aldus.
- Black, Lloyd D. (1968). *The Strategy of Foreign Aid*, New Jersey: D. Van Nostrand.
- Busch, Gary K. (1982). *The Political Role of International Trade Unions*, London: The MacMillan Press Ltd.
- Cutler, Lloyd N. (1985). "The Right to Intervene", *Foreign Affairs*, Fall 1985, pp. 96-112.
- Davidson, B., J. Slovo & A. Wilkinson (1976). *Southern Africa: The New Politics of Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Eide, Asbjørn (1970). "Fred, utvikling og folkerett", *Internasjonal Politikk*, nr. 4, pp. 423-430.
- Foster, Joe (1982). "The Workers' Struggle - Where Does FOSATU Stand?", *Review of African Political Economy*, no. 24, pp. 99-114.
- Hudson, Daril (1977). *The World Council of Churches in International Affairs*, London: The Faith Press.
- ICFTU (1984). *African Worker Under Apartheid*, Brussels: International Confederation of Free Trade Unions.
- Kairos Document (1985). *Challenge to the Church. A Theological Comment on the Political Crisis in South Africa*, Braamfontein: The Kairos Theologians.
- Karis, Thomas & Gwendolen M. Carter (1977). Eds. *From Protest to Challenge*, vol. 3, Stanford.

- La Cour, Peter (1978). *Danmarks hjælp til de såkaldte "frihedsbevægelser"*, København: Forlaget Pluralisme.
- Legum, Colin (1982). "Republic of South Africa. Controlling the Revolution From the Top", pp. B684-B794 i samme (ed.), *Africa Contemporary Record*, vol. 14, 1981-82, London: Africana Publishing Company.
- Legum, Colin (1985). "ANC's nye rolle", *Weekendavisen*, den 25. oktober 1985 og 1. november 1985.
- Leonard, Richard (1985). *South Africa at War*, Westport.
- Luckhardt, Ken & Brenda Wall (1981). *Working For Freedom. Black Trade Union Development in South Africa Throughout the 1970s*, Geneva: World Council of Churches.
- Norges st.meld.nr. 74 (1984). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1984*, Oslo: Departementet for utviklingshjelp.
- Nyameko, R. S. (1983). "U.S. Bid to Derail South African Trade Union Movement", *The African Communist*, no. 92, pp. 33-37.
- Plant, Martin (1984). "Changing Perspectives on South African Trade Unions", *Review of African Political Economy*, no. 30 pp. 116-123.
- Rigsrevisionens beretning, nr. 13, 1979. Beretning om anvendelse af bevillingen til undertrykte folk eller folkegrupper ("apartheidbevillingen"), København, 1980.
- Rigsrevisionens beretning, nr. 18, 1980. Beretning om anvendelse af bevillingen til undertrykte folk eller folkegrupper ("apartheidbevillingen"), København, 1981.
- Ross, Alf (1984). *Lærebog i Folkeret*, 6. rev. udgave, København: Nyt Nordisk Forlag.
- Seidelmann, Reimund (1981). "Die Sozialistische Internationale als Parteienbewegung und politischer Wegbereiter", *Europa-Archiv*, Folge 21, pp. 659-668.
- SIDA (1985). *Bistånd genom SIDA. Redegörelse för 1984/85 och planer för 1985/86*, Stockholm: SIDA.
- Spaulding, Wallace (1982). "Checklist of the National Liberation Movement", *Problems of Communism*, vol. 31, March-April, pp. 77-82.
- Statens Offentliga Utredningar (1977). *Sveriges samarbete med u-länderna*, SOU 1977: 13, Stockholm.
- Stilton, Eric (1983). "The Function of Education in the Struggle for Liberation", *The African Communist*, no. 92, pp. 54-63.
- Stokke, Olav (1970). "Utviklingsbistand og frigjøringsbevegelser", *Internasjonal Politikk*, nr. 4, pp. 398-422.
- Stokke, Olav (1975). *Norsk Utviklingsbistand*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Stokke, Olav (1978). *Sveriges utvecklingsbistånd och biståndspolitik*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Study Commission on US Policy Toward South Africa (1981). *South Africa: Time Running Out*, Berkeley: University of California Press.
- Survey of Race Relations in South Africa, 1983*, Johannesburg: South African Institute of Race Relations.
- Tutu, Desmond (1984). *Skabt i Guds billede*, Udgivet af Flemming Behrendt, København: Kirkernes Raceprogram.
- UNHCR (1985). *Report on UNHCR Assistance Activities in 1984-1985*, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, United Nations (A/A.96/657.5 August 1985).
- Uys, Stanley (1985). "Why Big Business Wants a Deal With the Blacks", *The Guardian Weekly*, 6. October, 1985.
- Willetts, Peter (1982). Ed. *Pressure Groups in the Global System*.
- World Council of Churches (1985). *Southern Africa. The Continuing Crisis*, PCR Information, 1985, no. 20, Geneva.